

Stanisław Czaja

Percepcja spuścizny Mikołaja Kopernika

Niepodległość i Pamięć 25/4 (64), 375-378

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Stanisław Czaja

Percepcja spuścizny Mikołaja Kopernika

Upowszechnianie się wielkich idei jest jednym z najciekawszych, obok przyczyn ich powstawania, wyzwań poznawczych ludzkiego myślenia. Są trzy naprawdę ważne pytania w historii nauki oraz w historii każdej jej części, a nawet w rozwoju świadomości człowieka:

- jak powstają wielkie, przełomowe idee?
  - jak się rozpowszechniają w nauce i ludzkiej świadomości?
- oraz
- co z nich pozostaje?

Pierwsze pytanie dotyka istoty rozwoju nauki, najważniejszych czynników wpływających na powstawanie takich przełomowych idei. Często pojawiają się one jako opozycja obowiązującego paradygmatu lub forma jego udoskonalenia, a czasami w oderwaniu od niego, jako zupełnie nowe twory ludzkiego umysłu. Taki swoisty powiew świeżego powietrza w zamkniętym pomieszczeniu. Zwyczajni ludzie ich nie lubią. Burzą bowiem ich uporządkowany świat, zmuszają do intelektualnej refleksji, a także zmiany zachowań. Są trudne do wyobrażenia, często niezrozumiałe, wręcz dziwaczne, przeczące prostej obserwacji otaczającej nas rzeczywistości, zdrowemu rozsądkowi. Spotykają się czasami z agresją, zwłaszcza tych, którzy czerpią korzyści z dotychczasowej prostoty pojmowania świata – aktywistów religijnych, przedstawicieli władzy politycznej czy „koryfeuszy” starej nauki. Kwestionuje się poprawność nowych idei, wiarygodność czy prawdziwość, a także próbuje na różne sposoby je zdyskredytować.

Drugie pytanie, o sposoby rozpowszechniania się danej idei, jest istotą naszych rozważań. Każda nowa, ważna myśl wzbudza zainteresowanie –

od przychylnego, niekiedy wręcz entuzjastycznego, poprzez próby sprawdzenia jej prawdziwości czy racjonalnego zakwestionowania, aż po aprioryczne odrzucenie, bez jakiegokolwiek poważniejszej argumentacji. Praca Christophera Vorbricha jest właśnie próbą zrozumienia ścieżek przenikania idei Mikołaja Kopernika do nauki i świadomości mieszkańców Anglii do trzeciej dekady XVIII wieku. Autor za cezurę wybrał datę śmierci najwybitniejszego ówczesnego naukowca angielskiego Isaaca Newtona. To bardzo trafna propozycja – idee Mikołaja Kopernika otworzyły bowiem zmianę dominującego wówczas paradygmatu widzenia świata i miejsca Ziemi oraz człowieka, natomiast koncepcje Isaaca Newtona pierwszy okres tych zmian zamykają.

Niewielu przedstawicieli tej epoki było świadomych znaczenia idei Mikołaja Kopernika – naukowego geniusza i renesansowego omnibusa umysłowego. Mikołaj Kopernik był astronomem-hobbystą, a jednocześnie sprawnym administratorem, doskonałym lekarzem oraz ekonomistą. Jego spór z Ludwikiem Justusem Decjuszem wokół problemów pieniądza należy do najwybitniejszych ówczesnych polemik naukowych i zaowocował słynnym prawem Kopernika.

Potomni zapamiętali przede wszystkim Mikołaja Kopernika – astronoma. Jego heliocentryczne idee decydowały bowiem nie tylko o zmianie charakteru rozwoju XVI-wiecznej nauki, ale przede wszystkim kwestionowały utrwalony religijny światopogląd, podtrzymywany zwłaszcza przez Kościół katolicki, oraz sposób widzenia miejsca człowieka w Kosmosie. Heliocentryzm Mikołaja Kopernika spowodował, że staliśmy się elementem Wszechświata, a nie jego demiurgiem, kimś wyjątkowym, wybranym przez boskie siły.

Książka Krzysztofa Vorbricha jest próbą odpowiedzi na drugie pytanie – jak rozpowszechniają się wielkie idee w nauce? Poszukiwanie śladów kopernikańskiej koncepcji systemu heliocentrycznego, będącej jedną z najważniejszych idei w historii ludzkości, dało możliwość spojrzenia na proces akceptacji i jej przyczyn, a także na pojawianie się nowych wyzwań, którym należało stawić czoło. Myśl angielska jest dobrym obszarem takich analiz, ponieważ sama przeżywała od połowy XVI do trzeciej dekady XVIII wieku niezwykle okres rozwoju. Autor poświęcił wiele pracy i intelektualnego wysiłku, aby znaleźć drogi dotarcia oraz rozpowszechniania tych idei w nauce angielskiej, nauce, która przez następne trzy stulecia będzie wiodącą w myśli światowej.

Książce przypisuje się charakter popularnonaukowy, ale nie jest to chyba opinia w pełni poprawna. Granice pomiędzy nauką a popularyzacją nauki nie są ostre, a często pozornie prostsza (lecz nie uproszczona) prezentacja ma silniejsze poznawcze oddziaływanie niż skomplikowany naukowy wywód.

Autor bardzo konsekwentnie podąża wszystkimi rozpoznanymi ścieżkami przenikania idei heliocentrycznej do naukowej myśli angielskiej, od prekursorów w tym zakresie – Roberta Recorde’a, Johna Dee i Thomasa Digges’a, aż do Isaaca Newtona i jego słynnych *Mathematical Principles of Natural Philosophy*. Nie boi się wskazać tych spornych płaszczyzn, które do dziś budzą wciąż trwające kontrowersje:

– jak mają się odkrycia i idee naukowe do dorobku dotychczasowej filozofii oraz jej interpretacji rzeczywistości?

– jakie są relacje między nauką a religią i teologią?

Idea heliocentryczna doświadczyła w XVI–XVIII wieku tego samego, co dziś jeszcze dotyka teorii ewolucji Charlesa Darwina, która jest atakowana różnymi pomysłami, próbującymi zakwestionować jej osiągnięcia. Atak ten nadchodzi z dwóch głównych kierunków – od strony teologii i religii, na przykład w postaci kreacjonizmu, oraz ze strony filozofii, w postaci koncepcji opartych na antropocentryzmie i zasadzie antropicznej.

W przypadku idei heliocentrycznej pokazano to na przykładzie kontrowersji pomiędzy zwolennikami podejścia Arystotelesa oraz filozofii neoplatońskiej. Myśl Mikołaja Kopernika była poważnym wyzwaniem dla obu tych podejść (rozdział 5).

Spory teologiczne są oparte na emocjach i apriorycznie przyjmowanych dogmatach. Toczą się często w oparciu o wnioski scholastyczne, w ramach którego dedukcja czy indukcja są podporządkowane aksjomatycznym dogmatom wiary. Trudno jest zatem poddać je naukowej analizie i krytyce, a heliocentryzm wyraźnie kwestionował wiele z tych dogmatów (rozdział 6).

Całość rozważań Autor prowadzi z szerokim wykorzystaniem tekstów źródłowych, co czyni z książki bardzo ciekawe i niezwykle zestawienie bibliograficzne, cenne dla kolejnych badaczy, podejmujących podobne problemy. Przypisy obejmują 51 stron i są same w sobie bardzo pouczającą lekturą.

Christopher Vorbrich wykonał jeszcze jedną archiwistyczną pracę, której efekty zamieszczono w poszczególnych załącznikach:

a. *A Brief Review of Major Cosmological Theories of Antiquity: The Heliocentric Theory of Aristarchus of Samos and the Geocentric Theory of Aristotle and Ptolemy*, który ukazuje dylematy filozoficzno-poznawcze

wokół miejsca Ziemi we Wszechświecie, istniejące już w myśli starożytnej;

b. *Chronological Graph of Books Dealing with Astronomy Printed in England From 1550 to 1700 Illustrating the Reception of the Copernican Theory*, w którym zestawiono graficznie wszystkie angielskie publikacje odnoszące się do idei heliocentrycznej Mikołaja Kopernika, które pojawiły się pomiędzy 1550 a 1700 rokiem, z podziałem na różne relacje do jego poglądów.

Czytelnik otrzymuje w postaci książki Christophera Vorbricha niezwykle cenne dzieło, z kilku powodów: 1) fascynującego tematu, 2) pasjonującej analizy i narracji, 3) bibliograficznego bogactwa, 4) walorów archiwistycznych i źródłowych oraz 5) wzbudzanych inspiracji poznawczych.

Książka *The Philosophical Aspects of the Copernican Controversy in England Between 1543 and 1727. From Robert Recorde to Isaac Newton* zasługuje na przeczytanie, a także na opublikowane w innych językach (w końcu idea heliocentryczna Mikołaja Kopernika jest bardzo ważna dla całej ludzkiej cywilizacji), zwłaszcza polskim, aby przybliżyć jej walory mniej zaawansowanym w języku angielskim czytelnikom. To fascynujące opracowanie.

Stanisław Czaja

Krzysztof (Christopher) Konstanty Vorbrich, *The Philosophical Aspects of the Copernican Controversy in England Between 1543 and 1727. From Robert Recorde to Isaac Newton*, Biblioteka Iberyjska, Warszawa 2016, ss. 329.